

V času med majem 1951 in januarjem 1952 je Anton Debevec, major Udbe, po naročilu Udbe izdelal prvo analizo nekaterih primerov dahavskih procesov (Kopač, Bohinc, Hahn). Analiza je povsem očitno opozarjala na pomanjkljivosti preiskave in obsodb.

Potem ko je leta 1957 Andrej Bohinc iz zapora predsedstvu 7. kongresa ZKJ v Ljubljani poslal prošnjo, da bi pristojne ustanove preverile njegovo obsodbo, in je leto kasneje obsežno vlogo poslal še Centralnemu komiteju ZKS, so se od leta 1964 kar vrstile vloge za rehabilitacije.

Leta 1968 je Rado Škraba, major Udbe, izdelal dotlej najcelovitejšo ana-

Martin Presterl in Ramo Dervišević na dahavskem presesu aprila 1948

Zaprti po usmrtitvi

3. del

lizo dahavskih procesov. Marca 1970 je obsežno analizo izdelala komisija republiškega izvršnega sveta (t. i. Janžekovičeva komisija), v kateri je ugotovila, da obsojenim na dahavskih procesih krivda ni bila dokazana.

Zakrivanje s kenotafom

Leta 1971 in 1976 je javno tožilstvo sprožilo obnavitvena postopka. Umaknilo je prvotno obtožbo in sodišče je lahko kazenski postopek ustavilo ter sodbe razveljavilo. 26. julija 1976 je Okrožno sodišče v Ljubljani na predlog Vrhovnega sodišča sodbo Vojaškega sodišča v glavnem (t. i. Diehl-Oswaldovem) dahavskem procesu razveljavilo. Leta 1984 sta predsedstvu CK ZKS in RK SZDL objavili izjavo o procesih in sprejeli stališče, naj se celovito raziščejo. Dokončno je dahavce politično rehabilitiral šele 10. kongres ZKS leta 1986.

V letih od 1986 do 1988 je posebna raziskovalna skupina, v kateri so sodelovali zgodovinarji Dušan Nečak, Janko Pleterski, Martin Ivanič in Branko Zihlerl ter pravniki Ljubo Bavcon, Peter Kobe, Francka Strmole-

Hlastec in Riko Kolenc, opravila obežno raziskavo, ki je bila leta 1990 objavljena v debeli knjigi (1084 strani) z naslovom *Dachauski procesi*.

Konec oktobra 1989 sta ZKS in »mesto Ljubljana« na Žalah žrtvam dahavskih procesov postavila kenotaf – spomenik na »praznem grobu«. Nič od prizadetih zoper to sprenevedanje ni protestiral, čeprav je to že bil čas, ko se je to lahko počelo brez težav.

Tajna preiskava

V knjigi *Dachauski procesi* je v uvodni promemoriji Branko Zihlerl o usodi na smrt obsojenih dahavcev zapisal naslednje: »Takoj po Diehl-Oswaldovem procesu se je v centralnih zaporih UDV formirala posebna, strogo tajna skupina preiskovalcev, ki naj ne glede na rezultate sodnih postopkov opravi omejeno nalogo /odkrije gestapovsko agentsko mrežo, op. I. Ž./, a tudi podkrepi ugotovitve preiskave. Izvrševanje te naloge odloži justifikacijo že obsojenih gestapovcev in dachaucev. Obsojenci živijo v neznosnih in poniževalnih razmerah, po-

polnoma izolirani od ostalih zapornikov, vendar z upanjem, da bodo nekoč izpuščeni. Med njimi ni Martina Presterla in Paula Gasserja. Ustreljena sta nekaj dni po procesu. Skupina preiskovalcev opravi podrobno revizijo rezultatov preiskave, čeprav so sodbe že pravnomočne. Za vsakega posameznega dachauca sestavi obsežen elaborat, ki – v nasprotju s pričakovanji – pokaže, da ni nobenega razloga ne za obtožbe ne za obsodbe. Dachauci so torej v pravnem pogledu nedolžni. Zavoljo te ugotovitve so nekateri obojenci z dachauskih procesov, ki prestajajo zaporne kazni, leta 1951 pogojno odpuščeni in kasneje pomiloščeni. Skupina deluje zelo pospešeno, da bi rešila tiste obsojence, ki so bili obsojeni na smrt, pa niso bili justifikirani. Karel Barle umre zaradi bolezni in izčrpanosti. Oskar Juranič je edini brez iluzij o namenih vodstva UDV. Anton Debevec-Zvone, vodja preiskovalne skupine, je 12. decembra 1949 disciplinsko kaznovan, leta 1952 pa obsojen na 13 let zavora – zaradi zlorabe položaja

v zvezi z nedovoljenimi deviznimi transakcijami. Po dvanajstih mesecih je pogojno izpuščen. Eden izmed zapornikov /Srečko Robinščak, op. I. Ž./ pobegne iz posebnega oddelka in na več mestih po Ljubljani pove, da so na smrt obsojeni še živi. Obveščevalna kombinacija se pokaže kot ne-realna. Stanje jetnikov je zelo slabo, sledi nečloveških pogojev življenja pa postanejo nepopravljive.

Živi še po »smrti«

Iz beležke Borisa Kraigherja je mogoče sklepati, da so bili 18. decembra 1950 ustreljeni: Branko Diehl, Stane Oswald, Oskar Juranič, Vladimir Ličen, Milan Stepišnik in Janko Pufler ter Hermann Farnleitner, Josef Vogt, Emil Vogel, Franz Wiegele in še sedemnajst drugih zapornikov. Verjetno se je to zgodilo v Kočevju, kajti vsi ostali podatki so popolnoma protislovni, kjer naj bi bili tudi pokopani v skupnem grobišču. Resnici ustreza le nalog Fanceta Kreseta-Čobana, kolikor se nanaša na pokop Rezike Barle, Martina Presterla, Paula Gasserja in

bržkone tudi Borisa Krajnca. Ti so pokopani na ljubljanskih Žalah, tam kjer so v tistem času pokopavali samo tiste pokojnike, ki so bili – pogojno rečeno – v celoti pokopani na stroške družbene skupnosti. Zdaj so tam že drugi grobovi.

Kljub razvidnosti ohranjenih poročil majorja Debevca ostaja indikativno in obenem tudi sporno, zakaj so v knjigi *Nemačka obaveštajna služba* (Državni sekretariat za unutrašnje poslove FNRJ - štampovano kao rukopis - 3. knjiga, Beograd 1957), ki je poskus rekonstrukcije gestapovskega delovanja na Slovenskem in dolgoletni priročnik za protiobveščevalno delo, dachauci označeni kot nacistični oziroma imperialistični agenti, tako kot sledi iz prvotnih obrazložitev obsodb vojaškega in okrožnega sodišča v Ljubljani.

To je torej vse, kar je konec 80. let dognala posebna skupina raziskovalcev o usodi uradno usmrčenih, v resnici pa še lep čas zaprtih na smrt obsojenih dahavcev.

Zanikrnost stroke

Cela 90. leta se v zvezi s to problematiko ni naredilo prav nič. Kot pri mnogih drugih ne. Naši zgodovinarji so tudi tu povsem odpovedali. Raziskujejo vse mogoče obrobne teme, najpomembnejših pa se ne lotijo. Žal ne moremo drugače zapisati, kot da s tem svojim obnašanjem branijo mit o NOB, da se zakrije resnica o revoluciji. Čakajo pač, da pomrejo še zadnji akterji dogajanja, razni Ribičiči, Roterji, Čizmeki itd., ki bi lahko prav vse povedali o tej in mnogih drugih temah.

Tudi nekaterim dahavcem je bilo v 90. letih vseeno za resnico. Očitno so se zadovoljili z denarnimi odškodninami. Igor Torkar svoj (slepi) besraje stresa na nadškofa Rodeta, kot pa da bi vztrajno terjgal od naših zgodovinarjev in seveda še živečih udbovcev, da se stvari raziščejo in razkrijejo. Prepričan sem, da bi se to že zgodilo, če bi Torkar, morda povezan z drugimi še živečimi obsojenci (Kopač, Marčan) in sorodniki, to počel.

Marca 2002 so pravosodno in notranje ministrstvo ter državno tožilstvo ustanovili komisijo »za ugotovitev časa in kraja izvršitve sodbe

vojaškega sodišča«. Njen predsednik je Miha Wohinz, državni podsekretar na pravosodnem ministrstvu. Poteklo je eno leto in dobro plačani državni uradniki niso naredili prav nič. Namesto da bi jih Bizjak in Bohinc takoj odstavila z dobro plačanih funkcij in jih zamenjala z drugimi, jima očitno načrtno nedelo ustreza. Le koga vsi ti ljudje varujejo?! Ali res ostarele udbovce in revolucionarje ali indoktrinirane mite v svojih glavah?

Ponarejevalci zgodovine

Ko je bila pred časom na internetu objavljena evidenca udbovskih sodelavcev, so nekateri politiki in novinarji hiteli z izjavami, češ da se Slovenci ne smemo obremenjevati z zgodovino. Ti ljudje oziroma njihovi duhovni očetje so Slovenijo pribli na križ, zlorabili okupacijo in upor za revolucijo, pobili na desetisoče Slovencev, po vojni uvedli eno najtrših komunističnih diktatur, ki je 45 let trpinčila Slovence, zdaj, ko vse to vztrajno vedno znova prihaja za njimi in jih grabi za vrat, pa bi morali zreti samo v prihodnost. Katero le? Ali mar njihovo, s to njihovo »osvo-

bodilno-uničevalno« preteklostjo? Ljudi so pobijali tako »na debele«, da so morali ustanavljati posebne komisije, ki so prikrivale grobišča. Ves znanstveni in šolski aparat so imeli 45 let vprežen v fabriciranje ponarejene zgodovine. Katerega koli mita se danes lotijo, kadar koli in kjer koli hočejo kaj praznovati, vse se jim sesipa v prah. Zadnja leta zato skušajo, panični in zagrenjeni, seči še po zadnjih bilkah: Slovenijo posiljujejo z bolnišnico Franjo, ki jo hočejo na vse pretege uvrstiti na Unescov seznam svetovne kulturne dediščine in tako s pomočjo tam zdravljenih ranjencev prethitopiti svojo revolucijo v prihodnost. Posegli so tudi po Francu Rozmanu-Stanetu, toda ta jim bo še prehitro padel iz rok, saj bo resnica o njegovem kriminalu in zločinstvu hitro prišla na dan.

Spraševanje sorodnikov

Glede dahavcev je bilo udbovskih laži še in še. Tako kot o vsem drugem. 16. februarja 1972 je Marija Košir, hčerka Mirka Koširja, ki so ga na dahavskih procesih obsodili, odvedli na Goli otok in ga tam potolkli do smrti, s še nekaterimi drugi-

mi sopodpisniki slovenskemu izvršnemu svetu pisala pismo z naslednjo vsebino: »Pred tremi leti je izvršni svet v sporazumu z družbenopolitičnimi organizacijami imenoval komisijo, ki naj bi raziskala preča vprašanja povojnih političnih procesov – predvsem pa tako imenovanega 'dachauskega procesa'.

Vemo, da je komisija pregledala vso dokumentacijo v zvezi z imenovanimi procesi in vemo, da je Javno tožilstvo že rehabilitiralo 11 neopravičeno obsojenih, a še živih tovarišev.

Ne vemo pa, zakaj komisija in izvršni organi še vedno zavlačujejo z rehabilitacijo obsojencev iz 'dachauskega procesa'; obsojencev, katerih mnogi se niso nikoli vrnili k svojim družinam, čeprav so bili nekateri obsojeni le na zaporne kazni in bi morali biti že dolgo prosti.

Pri tem naj omenimo, da še do danes nismo prejeli pravno veljavnih obvestil o njihovi smrti, da še do danes nismo prejeli poročil mrliškega oglednika, da nam niso bili izročeni posmrtni ostanki obsojencev, in končno, da še danes ne vemo, kje so pokopani.«

Nadaljevanje prihodnjic
Ivo Žajdela

- 8 -
Aretacije, proces, postonek v preiskavi in za časa aretiranja, kazni

Dne 14. oktobra 1947, ko sem bil na seji okrajnega komiteta, me je iz CK poklical tov.Svetina Iva in mi sporočil "veselo vest", kot se je sam izrazil in sicer, da grem na študijsko potovanje v SZ za pol leta ter naj se zaradi tega takoj javim na CK. Te vesti sem bil zelo vesel, saj sem bil prepričan, da mi je to nagrada za moje neumorno delo. Poslovil sem se od žene in znanec in odpotoval v Ljubljeno na CK, kjer mi je tov.Svetina sporočil, da grem se k tov.Marinku, sekretarju CK, kjer mi bi dal navodila, nato pa z avtom preko Kijeva v Moskvo. Toda namesto k tov.Marinku sem bil odpeljan v centralne zapore, kjer mi je bila neovredna aretacija. Ko sem proti temu protestiral, ker sem kot ljudski poslanec užival imuniteto, se mi je organ UDB smejal v obraz in samozavestno izjavil: "OBLAST SMO MI!"

Drugi dan se je pričelo zasliševanje in kar kmalu mi je bilo povedano česa me dolže: da me dolže sodelovanja z gestapo. Po vsej sili so mi hoteli vsiliti prepričanje, da sem podpisal za sodelovanje z gestapom ter da sem se sano zaradi tega vrnil živ iz Dachau. Zasliševalec, tov.Martin Nenko, me je z vsemi mogočimi triki skušal pripraviti do tega priznanja. Ko sem vse to zanikal mi je točno in jasno povedal naslednje: "Bohinc, vi ste v Moskvi, novorite tako kot je treba, ali pa vas bo vzela noč!"

Ta grožnja je bila povsem realna, ker je bila tako žene kot hčerke in znanca prepričani, da sem v Rusiji in če danes po desetih letih gledam na vse to, sem trdno prepričan, da bi bil v službo, da ne zahteve zasliševalca ne bi pristal, bi bil dejansko tudi ubit! Ko sem zasliševalcu dejal naj mi to dokazite, je rekel naj dokažem jaz, da to ni res, kar trdi on. Trdil je, da me obtožujeta DIHL in Oswald, toda, ko sem odločno odbil in zahteval soočenje mi tega ni nikoli dal in po par dneh je obtožbo uskrnil.

Dialog zasliševanja je potekal približno takole:

Zasliševalec: Vi ste bili v Dachau ?
Odgovor: Da
Zasliševalec: Kdo je bil sovržnik fašizma St 1 ?
Odgovor: Komunisti
Zasliševalec: So Nemci streljali telce ?

- 9 -

Odgovor: Da
Zasliševalec: Zakaj ste potem ostali živi vi ?
Odgovor: Ostal sem pad živ, saj se je iz Dachau vrnilo okrog 5.000 Jugoslovanov. Kar so potem vsi ti gestapovci ?
Zasliševalec: Živi ste ostali zato, ker ste sodelovali z gestapom in ste se za to tudi pisмено obvezali.
Odgovor: Dokazite mi to, in če se vam posreži to dokazati, me lahko takoj ubijete !
Zasliševalec: Dokazite mi nam, da to ni res, kar trdimo mi
Odgovor: Če je moj značaj, moje predanost in moje delo med in po vojni in priče, katere vas obdružam, niso zadosten dokaz, potem vas družena dokaza ne morem nuditi.
Zasliševalec: Vsek gestapovci in vojni zločinec si je izvaščal vse mogoče, samo, da si podaljša življenje.
Odgovor: V Dachau je bilo okrog 800 španskih borcev, katerih večina so bili člani KP, ne so kljub temu ostali živi
Zasliševalec: Vsi ti so gestapovci !
Odgovor: Tudi naši politični voditelji so bili v rokah gestapa, n.pr. Vida Tomšič in Franc Kerdelj ste bili leta 1943 v Beunjah, o čemer sem slišal tov.Vida govoriti na konferenci 4.7 v Beznaku dne 1.7.1947. Sledje Lovro Kuhar in Tone Poljanec, ki sta se oba vrila živa iz "Muthausena. So po vsaki strani tudi ti tovariši gestapovci ?
Zasliševalec: Ne pre za nje, giv za vas in dokazite, da soje trditve niso resnične. Sicer pa sem postavljen za stavljanje vorašnje tukaj jaz !

V tem začaranem krogu se je zasliševanje neozretno vrtelo vse noči. Vsek moj dokaz, vsaka moja beseda je bilo obrnjena proti v škodo in izrabljena proti meni. Zavrč mi je izšel iz ust, ko so mičili zapiske gestapa iz glade, jesonice, levanj in jachaus ter me lovili z vsemi mogočimi invidijotinskimi, toda, ko sem isel sistema, sem vedel, da si vse izmišlja. Kritični se je izobrazil v konferenci 4.7.1947, negotovostjo, lakoto, hladom, neobčutljivo, vrniti mi, brez žive in cipret. V celici sem isel noč in dan luč in da ni me sece, tako, da se še danes čuvim, da v tistih dneh nisem zorel.

Pritožba Andreja Bohinca na predsedstvo VII. kongresa ZKJ 1. 9. 1957. Bohinca so aretirali 14. 10. 1947, ga 9. 8. 1949 obsodili na smrt z ustrelištvijo, izpustili pa 31. 12. 1958. Zaprt je bil 11 let, 2 meseca in 16 dni.